

Garadnai Zoltán

Franciaország keleti nyitási politikája és a magyar-francia kapcsolatok jellegzetességei (1963-1968)¹

De Gaulle elnök 1963 folyamán számos nyilvános politikai és diplomáciai lépést tett, hogy egyértelművé tegye azon szándékát, hogy Franciaország újra szeretné gondolni a nyugati szövetségi rendszerhez fűződő viszonyát. A britek Közös Piacba történő felvételének megvétőzése (1963. január 14.) beleilleszkedett De Gaulle kontinentális Európáról alkotott koncepciójába,² és óriási nemzetközi és belpolitikai botrányt eredményezett. Ehhez a döntéshez kapcsolódott a Konrad Adenauer kancellárral megkötött Elysée-szerződés (1963. január 22.). Az év folyamán a hidegháborús konfliktusok (vietnami háború), a NATO reformja és a kelet-nyugati enyhülés lehetőségeinek eltérő megítélése miatt a francia-amerikai kapcsolatok is mélypontra jutottak.³ Kennedy elnök halála után, az utóda Johnson és De Gaulle közötti személyes kapcsolatok elhidegültek, formálissá váltak, és egészen 1967-ig nem is találkoztak egymással.⁴ Franciaország önállósulási politikájának újabb fázisa az volt, hogy De Gaulle nem írta alá az atomfegyver-kísérletek korlátozására vonatkozó moszkvai egyezményt (1963. augusztus 3-9.), amellyel szintén a két szuperhatalommal szembeni francia függetlenséget hangsúlyozta, és fő célja a francia biztonság nemzeti és nem multilaterális alapokra történő építése volt.

A De Gaulle-i külpolitika 1963 elejétől új tartalommal is kiegészült, és már magában foglalta a keleti nyitási lépéseket, amelyet a francia elnök a nemzetállamokra alapozódó európai egyesülés folyamatába helyezett. Franciaországgal kialakítandó kapcsolatok jelentősége a keleti tömb országaiban is megerősödtek, de ahhoz eltérő alapállásból, és eltérő céllal viszonyultak, így a kapcsolatépítés formai és tartalmi elemei országonként eltértek egymástól. A keleti kapcsolatok alakulása szorosan kapcsolódott De Gaulle nyugati szövetségi rendszeren belüli pozíciójának vál-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

² A francia és magyar nyelvű szakirodalom közül az alábbiakat kell kiemelni: BORHI László: *A nagyhatalmak kelet-közép-európai politikája 1918 után. Uniók kihívások az ezredfordulón*, Szerk.: RÁCZ Margit, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 2005. 51-59. GARADNAI Zoltán: *Iratok a magyar-francia kapcsolatok történetéhez (1963-1968). Magyarország és a világ.* Sorozatszerkesztő: ORMOS Mária - GECSÉNYI Lajos - VIDA István, Gondolat, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2008. 513. MORELLE, Chantal: *A francia-magyar kapcsolatok De Gaulle elnöksége idején.* Magyar Szemle (Új folyam 8.) 3-4. sz. 1999. 63-77. SOUTOU, Georges-Henri: *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest, 1943-1990*, Fayard, Paris. 2001. 425-493. VAÏSSE, Maurice: *La grandeur. Politique étrangères du général de Gaulle 1958-1969*, Fayard, 1998. Második rész. 359-451. VAÏSSE, Maurice: *La puissance ou l'influence? (1958-2004)*, 2005. 878-897.

³ *Documents Diplomatiques Français (DDF) 1963 II.* Imprimerie Nationale, Paris. 2001. 354-360. 365-375. 378-384. 558-559.

⁴ Vö. BOZO, Frédéric: *Deux stratégies pour l'Europe. De Gaulle les États-Unis et l'Alliance Atlantique (1958-1969)*, Fondation Charles de Gaulle, Plon. 1996. 103-132.

tozásához, miközben befolyásolta őket a Francia Kommunista Párt belpolitikai jelentősége is.⁵ Ennek legfontosabb következménye az volt, hogy Franciaországban 1958 után a kelet-európai kommunizmusról alapvetően pozitív kép alakult ki, ami elősegítette az 1964-1968 közötti közeledést.⁶

Maurice Dejean nagykövet szerint a szovjeteket valósággal sokkolta a francia-német barátsági szerződés megkötése, mivel abban a közös ellenség elleni harcban addig meglévő francia-szovjet szolidaritás végét látták, és a németek politikai megerősödésétől, illetve atomfegyverhez való jutásától tartottak.⁷ A Szovjetunió és a kelet-közép-európai országok reakciói között eltérés volt. Nyilvánosan minden ország elítélte a francia-német szerződést, de Csehszlovákia és Lengyelország a Müncheni Szerződés érvénytelenségének, illetve az 1945 utáni német keleti határok el nem ismerése miatt elutasítóbb volt. A németkérdésben közvetlenül nem érintett, a nyugati nyitási politikában leginkább érdekelt románok, és a magyarok mérsékelt álláspontot⁸ képviseltek, míg a bolgárok nem értékelték az eseményt.⁹ De Gaulle-nak a francia-román hagyományos barátságra vonatkozó beszédei, illetve a párizsi román követ megnyilatkozásai egyaránt azt érzékeltették, hogy a két ország kölcsönösen igyekszik megragadni a kínálkozó lehetőséget.¹⁰

Párizsban szükségét érezték annak, hogy követi konferencia keretében elemezzék a szocialista államokkal szemben követendő stratégiát.¹¹ A megbeszélés során arra a következtetésre jutottak, hogy Kelet-Európában a korábbi statikus és monolitikus helyzethez képest politikai és diplomáciai aktivitás vált jellemzővé. A franciák értékelése szerint a szocialista államok vezetői számára a nyersanyagforrások beszerzésének diverzifikálása, a nyugati hitelek szerzése és a technikai modernizáció beindítása, így a gazdasági fejlődés biztosítása, illetve a lakosság nyugati cikkek és kapcsolatok iránti vágyának a kielégítése (a kulturális kapcsolatok kiszélesítése) miatt volt fontos a nyugati nyitási politika. Francia részről a változásokban leginkább érintett országok között Romániát és Magyarországot – Jugoszláviát külön értékelték – említették, míg helyzetértékelésük szerint Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária és az NDK (bár eltérő okok miatt) a változások ellen emelte fel a hangját.¹² Az év folyamán De Gaulle elnök a szocialista országokkal szemben mér-

⁵ VAÏSSE (1998): 263-283.

⁶ GOMART, Thomas: *Le dispositif du PCF dans les relations franco-soviétiques (1958-1964)*, Sous la direction de Maurice VAÏSSE: *De Gaulle et la Russie*, CNRS Editions, Paris, 2006. 138.

⁷ DDF 1963 I. Paris. 2000. 71. 141-146.

⁸ A kádári Magyarország számára a rendszer de jure nemzetközi elfogadtatása volt a cél, és ezt egy esetleges újabb kelet-nyugati elhidegülés hátráltatta volna.

⁹ *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN) Moscou Série B. Carton 187. Note. Evolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne pendant les six derniers mois.

¹⁰ DDF 1963 I. 203-204. 397-398. 489-490.

¹¹ GARADNAI Zoltán: *A De Gaulle-i keleti nyitás politika első lépései* (1963. január 14. - 1963. december 31.), *Külügyi Szemle*, 6. évf. 2007/1. szám. 172-194. GARADNAI Zoltán: *A magyar-francia kapcsolatok története, 1945-1966, Külpolitika, Új Folyam* 7. 1-2. sz. 2001. 120-121.

¹² CADN Moscou Série B. Carton 187. Note. Evolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne pendant les six derniers mois.

sékeltebb hangot kezdett használni, és a Kádár-rendszer szigorának enyhülése, illetve az 1963-as nagy amnesztia érezte hatását a magyar-francia kapcsolatokban is. A két ország viszonyát azonban inkább az 1956-os forradalom politikai és diplomáciai következményei mintsem a francia-német szerződésre adott magyar válasz határozták meg. A budapesti francia követ helyzetértékelése szerint Lengyel-országhoz hasonlóan Magyarországon is a desztalinizáció jelentette a belpolitikai változások lényegét. De Gaulle már nyíltan a szocialista államokkal kialakítandó új kapcsolatok szükségességéről beszélt, és a francia politika hangsúlya áthelyeződött egész Európa politikai egyesítésének céljára, amibe Párizs a keleti országokat is be kívánta vonni.¹³ Ennek a nyitási politikának az első lépését jelentette a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelése Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal 1963. december 17-én.¹⁴

1964 folyamán Franciaország folytatta a kezdeményezést,¹⁵ és a diplomáciai kapcsolatépítés újabb lépését jelentette, hogy az összes szocialista országból hivatalos vendégeket hívtak Párizsba, bár ebben a helyzetben Magyarország számára – még a többi szocialista országhoz képest is – teljesen alárendelt szerep jutott. Francia részről a legfontosabb utat Valéry Giscard d'Estaing pénzügy- és gazdasági miniszter moszkvai utazása jelentette (1964. január 23–29.), amely során a korábbi öt évhez képest 60%-os kereskedelem-fejlesztésről írtak alá egyezményt és rögzítették, hogy a szovjet rendelések felét hitelből finanszírozzák. Emellett előkészítették a televíziós SECAM-rendszer szovjet átvételéről szóló szerződést is. A látogatás jól másolható mintát adott a kelet-európai szocialista országok számára a francia politikához való viszonyuk gazdasági érvekkel történő megtámogatásához.¹⁶ A francia keleti nyitási politikában a másik fontos esemény a diplomáciai kapcsolatok felvétele volt a Kínai Népköztársasággal, (1964. január 27.), amivel nyíltan támogatták az Egyesült Államokkal harcban álló Vietnam egyik közvetlen szövetségését. Ez egyben az ötvenes években elvesztett délkelet-ázsiai francia pozíciók visszaszerzését is szolgálta.¹⁷

A franciák irányába először Románia nyitott a miniszterelnök, Ion Maurer párizsi útjával (1964. július 27.-augusztus 3.). Román részről egy különleges közvetítő pozíció megszerzését tűzték ki célul a francia kapcsolatokban,¹⁸ és egyértelművé tették azt is, hogy önálló politikát kívánnak folytatni.¹⁹ A román kormányfőt De

¹³ GOMERT, Thomas: *Double détente. Relations franco-soviétiques de 1958 à 1963*, La Publication de Sorbonne, Paris, 2003. 383-384.

¹⁴ RUFF Mihály: *Új helyzet, új feladatok a magyar külpolitikában 1963-1964-ben.* Múltunk, XLVI. 3-39. Klein Márton nyugalmazott diplomata visszaemlékezése szerint magyar részről ez nagy győzelemnek számított: „A franciák óriási gesztust tettek a Kádár-rendszernek, és lényegében a nagyköveti kapcsolatfelvétellel segítettek stabilizálni az ország nemzetközi tekintélyét.” (Interjú 2006. február 22.).

¹⁵ SOUTOU (2001): 448. 471.

¹⁶ REY, Marie-Pierre: *La tentation du rapprochement. France et l'URSS à l'heure de la détente (1964-1974)*, Publication de la Sorbonne, Paris, 1991. 31.

¹⁷ VAÏSSE (1998): 517-521.

¹⁸ *Archives de Ministères des Affaires Étrangères (AMAE) Série: Europe Sous-Série: Roumanie, Dossier 295. Compte rendu annuel sur la situation l'activité des postes diplomatiques.*

¹⁹ AMAE Série: Europe Sous-Série: Roumanie, Dossier 294. N°42/Eu. Télégramme.

Gaulle elnök is fogadta (1964. július 28.), és megkérdezte, hogy miért először Moszkvába ment tárgyalni, ha a románok annyira szeretnék a nyugati nyitást. Maurer a szovjet gyanakvás eloszlatásával magyarázta moszkvai útját.²⁰ A látogatás következtében francia és román részről megegyeztek a két ország politikai-diplomáciai kapcsolatainak kereteiben, és a gazdasági és kereskedelmi együttműködés fejlesztésében.²¹ Az év folyamán Franciaország és Jugoszlávia kereskedelmi szerződést írt alá (1964. július 28.) és Koča Popovic jugoszláv külügyminiszter Párizsba látogatott.²² Bulgária esetében Ivan Bachev külügyminiszter párizsi útja (1964. november 28.) után a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére helyezték a hangsúlyt.²³ A lengyel-francia politikai kapcsolatok 1964-ben nem fejlődtek, és a két ország csak egy évvel később normalizálta a politikai-diplomáciai viszonyát József Cyrankiewicz miniszterelnök párizsi látogatásával.²⁴ Csehszlovákia esetében Vaclav David csehszlovák külügyminiszter párizsi útja (1964. november 26.) teremtetten meg a kapcsolatépítés alapjait. Prágai részről - a lengyelekhez hasonlóan - az európai enyhüléshez való viszonyt szorosan a németekhez fűződő kapcsolataikhoz kötötték, és az enyhülés fő akadályát a Müncheni Szerződés semmissé nyilvánításának elmaradásában látták.²⁵

A De Gaulle-i Európa-politika kiteljesedése (1965-1966)

De Gaulle számára a hatvanas évek közepe a belpolitikában a nyugalmat (az intézmények megszilárdultak, a tábornok belpolitikai hatalma megerősödött, a hatalmi erők között egyensúly állt be) jelentette. A gazdaság 1960-tól kezdve éves szinten folyamatosan több mint 5%-kal növekedett, így ezt az időszakot a De Gaulle-korszak fénykorának is lehet nevezni, ami kihatott a keleti nyitási politikára is. A francia közvélemény-kutató felmérések szerint 1966-ban már a francia lakosság 35%-a támogatta De Gaulle keleti politikáját, míg 1964-ben csak 25%-uk nyilatkozott pozitívan arról.²⁶ Ebben a tekintetben tehát (eltérően a nyugati szövetségi rendszerhez való viszony kérdésétől) De Gaulle számíthatott a közvéleményre, így számára a fő problémát továbbra is inkább az jelentette, hogy valójában sem a szovjetek, sem a németek bizalmát nem tud-

²⁰ CADN Bucarest. Carton 464. Note. Réveil et manifestation de l'esprit d'indépendance de la Roumanie vis-à-vis de l'URSS.

²¹ DDF 1964 II. 108-111. A budapesti francia nagykövet figyelmét nem kerülte el, hogy az erdélyi magyar kisebbség helyzete konfliktusforrást jelentett Magyarország és Románia kapcsolatában, ami kihatott a két ország szinte egy időben kezdődő nyugati nyitási politikájára is, és az érzékenyebb helyzetben lévő magyarokat nagyobb óvatosságra készítette.

²² DDF 1964 II. 506-509.

²³ DDF 1964 II. 516-518.

²⁴ AMAE Série: Europe Sous-Série: Pologne, Carton 1824. Note. Relations politique entre la Pologne et la France depuis 1944.

²⁵ CADN Prague, Carton 258. Rapport de fin de mission en Tchécoslovaquie. Az ország helyzetét mutatta, hogy a csehszlovákok 1963. november 27-én meghosszabbították az Eduard Beneš által száműzetésben aláírt szovjet-csehszlovák barátsági szerződést, ami jól reprezentálta az ország elkötelezettségét a Szovjetunió politikája mellett.

²⁶ VÁISSE (1998): 429.

ta megszerezni. Ebben a politikában az 1965-1966-os évek hoztak fordulatot, amit erősített az is, hogy a nyugat-európai szövetségesek közötti konfliktusok nyílttá váltak, és a korábbi időszakhoz képest új feltételek és lehetőség teremtdtek meg. 1965-1966 folyamán az események dinamikájának felismerése, illetve a kezdeményező szerep megtartásának fontossága arra kényszerítette a francia elnököt, hogy a keleti nyitási politikájában még aktívabb szerepre törjön. Ezzel a felismeréssel magyarázható De Gaulle 1965. február 4-én elmondott beszéde is.²⁷ De Gaulle ebben a beszédében a németkérdés összeurópai keretek között történő megoldására tett javaslatot, és mivel abban az összes európai államot érintettnek gondolta, így közvetlenül a keleti nyitási politikájához kapcsolta. Ezt a szándékot erősítette meg az 1965. március 23-ai beszédében is, amikor a hagyományos francia-szovjet barátság újraeledéséről beszélt.²⁸ A francia diplomácia óvatosságát és a De Gaulle-i vezetés realitásérzékét jellemzi, hogy nyíltan nem beszéltek a kisállamoknak a Szovjetunióról való leszakításáról, hanem inkább a kétoldalú kapcsolatok hagyományaira építkező, és az 1963 utáni enyhülés és együttműködés révén kibontakozó, új kelet-nyugati multipoláris kapcsolatrendszeréről. Franciák úgy értékelték, hogy a szovjetek elsősorban verbális formában fejezték ki nemtetszésüket a kelet-európai kisállamok önállósulási törekvései miatt, és a románokat kivéve általában elfogadták azt.²⁹

Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter párizsi (1965. április 25-30.) útja során az összes nyitott – főképpen a német - kérdés megvitatásra került.³⁰ Couve de Murville külügyminiszter moszkvai (1965. október 28–november 2.) útja során a francia külügyminiszter az összes érdemi szovjet vezetővel találkozott. Leonid Brezsnyev elsőtitkár kifejezetten arra biztatta őt, hogy fejlesszék kapcsolataikat a kelet-közép-európai kisállamokkal.³¹ A francia-szovjet tárgyalások következtében De Gaulle számára egyértelművé vált, hogy a németkérdés és az európai biztonság kérdéskörének középpontba emelésével telitalálatot ért el.³²

A lengyel-francia kapcsolatok vonatkozásában 1965 folyamán kezdődött el újra a rendeződési folyamat a lengyel vezetők párizsi útjával.³³ Varsó számára a német keleti határokhoz való viszony elsődleges jelentőségűnek számított, és történelmi tapasztalataik folytán gyanakvással viseltettek a németek iránt. A franciákhoz fűződő viszonyukat is sokkal inkább a pragmatizmus, mintsem a

²⁷ Conférence de presse tenue au Palais de l'Élysée. DE GAULLE, Charles: *Mémoires d'Espoir 1962-1965*, II. *L'effort*, Plon, Paris, 1999. 916-920.

²⁸ DDF 1965. I. 58-59.

²⁹ NATALIA Vassilieva: *L'URSS et le développement des relations de la France avec les pays d'Europe de l'Est (Pologne et Roumanie)*, IN: *De Gaulle et la Russie*, CNRS Editions, Paris, 2006. 205-211.

³⁰ DDF 1965 I. 489-496.

³¹ DDF 1965 II. 532-534., 534-537.

³² AMAE SG EM (*Secrétariat Général, Entretiens et Messages*), Vol. 26. (1965. november 22.). De Gaulle-Health. De Gaulle a brit miniszterelnök előtt így fogalmazott: „A kelet-európaiak szintén Európához tartoznak. Nem tudunk egyesülni Kelet-Európa ellenében, bár érdekeink ellentétesek e tekintetben.”

³³ DDF 1965 I. 334-338. 268-271.

hagyományos jó viszony határozta meg, és a németekhez fűződő viszony megítélése a lakosság széles tömegeiben továbbra is érzelmi kérdésnek számított. A lengyel diplomácia számára a francia önállósulási törekvések inkább bizonytalanságot és aggodalmat keltettek, mintsem a két ország közeledését szolgálták.

Csehszlovákia Lengyelországhoz hasonló helyzetben volt, és bár a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok intenzívvé váltak, de a fő politikai probléma továbbra is megmaradt. A csehszlovákok érzelmi viszonya a németkérdéshez szinte kizárt bármiféle érdemi párbeszédet. Ezt súlyosbította az ország szoros gazdasági kötődése az NSZK-hoz, ami ellentmondásos helyzetet eredményezett.³⁴ Ehhez hozzájárult a sztálinizmus továbbélése, amely a fellazítástól való félelemben mutatkozott meg, és szinte lehetetlenné tette, hogy a kulturális kapcsolatok intézményi keretek között szabadabban fejlődhessenek.

Az előző évi sikeres diplomáciai offenzíva után Románia 1965 elején már a leginkább függetlenedő szocialista államnak számított. A románok elutasították a KGST reformját és a kínai-szovjet vitában nem szakítottak a kínaiakkal, de a stratégiai kérdésekben továbbra is együttműködtek a Moszkvával. Alapvetően egyensúlyozó külpolitika jellemezte őket, ami a szocialista országok többségének egyoldalú szovjetorientált külpolitikájához képest sajátos színtartalmat jelentett. Románia megítélésében azonban nagy szerepet játszott az, hogy nem csak a bilaterális, hanem a multilaterális kapcsolatok területén is kívánta a kapcsolatépítést és az érdemi párbeszédet Franciaországgal.³⁵ Jugoszlávia a szocialista országok között különleges helyzetben volt. A legnyitottabb országnak számított, miközben az ország súlyos belső etnikai konfliktusokkal és gazdasági nehézségekkel küszködött, de Romániához hasonlóan a bilaterális kapcsolatokon túl is kereste az érintkezési pontokat Franciaországgal. Bulgária esetében a franciák megítélése hasonló volt Magyarországhoz, de ellentétben hazánkkal, a bolgár rendszert ortodox sztálinistának tartották. 1965 végére Párizs számára egyértelművé vált, hogy az összes szocialista kisállamnak megvolt a maga sajátossága, és minden ország esetében elsősorban a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére helyeződött a hangsúly.³⁶

1966 folyamán a NATO-ból való kivonulás bejelentése mellett De Gaulle-nak a Szovjetunióba (1966. június 20-július 1.) tett útja,³⁷ illetve külügyminiszterének kelet-európai körutazása volt a francia külpolitika leglátványosabb megnyilvánulása. De Gaulle Szovjetunióba utazása a kelet-nyugati enyhülés politikai-diplomáciai kereteinek megteremtését szolgálta, míg Couve de Murville látogatásainak (1966. április-szeptember) fő célja a bilaterális kapcsolatépítés mellett a problémák megvitatása, a kelet-európai pártvezetők személyes megismerése is volt. Emellett a későbbi De Gaulle-látogatások előkészítését, a kelet-európai államok feltérképezését is szolgálta. Az 1966-os év a francia

³⁴ DDF 1965 I. 814-817.

³⁵ DDF 1965 II. 355-358. 456-460. 706-710.

³⁶ Allocution radiodiffusée et télévisée. Prononcée au Palais de l'Élysée. DE GAULLE (1999): II. 949-950.

³⁷ VAÏSSE (1998): 426-429.

keleti nyitási politika látványos, és minden szereplő által fontosnak tartott szakaszát jelentette,³⁸ és példa nélkülinek számított abban az értelemben is, hogy korábban egyszer sem fordult elő, hogy Kelet-Európába ilyen magas szintű francia politikai és diplomáciai küldöttség menjen. Az 1966 elején bejelentett kilépést a NATO katonai szervezetéből Moszkvában úgy értékelték, hogy az amerikai befolyás csökkentésének reálisak a lehetőségei, és De Gaulle moszkvai útjától a politikai kapcsolatok javítását várták.³⁹ A felületes szemlélő számára úgy tűnhetett, hogy a tábornoknak sikerült a lehetetlen, vagyis az 1963-as német-francia szerződésre épülő „európai Európa” politikát összhangba hozni az „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa” politikájával. A Szovjetunió számára azonban a fő problémát továbbra is a németkérdés és az NDK támogatása jelentette. Ezen a területen a Szovjetuniót kettős cél vezette. Egyrészt a kialakult status quo-t akarta elfogadtatni, másrészt a befolyását és tekintélyét kívánta tovább növelni, nemcsak az NDK, hanem az NSZK vonatkozásában is.⁴⁰ A szovjetek számára a francia kapcsolat az egyre feszültebbé váló kínai-szovjet viszony következtében is fontosabbá vált, mivel szükségük volt az ország európai határainak nyugalmára. Moszkva ugyanakkor bizonytalan volt amiatt, hogy nyugaton egy erős konföderáció keretei rajzolódtak ki. Aggódott ugyanis a vonzerő miatt, amit a nyugati országok életszínvonala az érdekszférájába tartozó kelet-európai államok számára jelentett,⁴¹ és így a francia külpolitikához alapvetően gyanakvással viszonyult.⁴²

A De Gaulle-i Európa-politika magyarországi értelmezése (1965-1966)

Péter János külügyminiszter párizsi útjával⁴³ a nemzetközi kapcsolatokba visszailleszkedni kívánó Kádár-rendszer első komolyabb megmértetése valósult meg. Maurice Couve de Murville és Péter János tárgyalásain (1965. január

³⁸ CADN Moscou Série B. Carton 452. Les tendances actuelles de la politique extérieure soviétique.

³⁹ NARINSKI, Mihail: *Les soviétiques et la décision française*, IN: *La France et l'OTAN*, Edition complexe, Paris, 1996. 503-516.

⁴⁰ CADN Moscou Série B. Carton 452. Les tendances actuelles de la politique extérieure soviétique, ill. Note. La politique extérieure de l'URSS.

⁴¹ VASSILIEVA (2006): 205-211.

⁴² A franciák irányába megmutatkozó szovjet politikát mutatja Breznyev Wladislaw Gomulának és Walter Ulbrichtnak tett kijelentése a kelet-német kommunisták 1967-es kongresszusán: „Vegyék példának okáért De Gaulle-t. Nem sikerült-e nekünk a legkisebb kockázat nélkül rést ütünk az imperialista kapitalizmuson? De Gaulle az ellenségünk és azt jól tudjuk. ... Az amerikaiak pozíciója meggyengül Európában, és ez még nem a vég. De Gaulle egy ravasz róka, saját maga számára szeretné biztosítani a hegemoniát Európában, ami azonban természetesen az érdekeink ellen van. Ugyanakkor rugalmasan kell cselekednünk. Egyértelmű, hogy esélye sincs annak, hogy a De Gaulle-i Európa koncepció megvalósuljon, mivel Nyugat-Európában van olyan erős állam, amely azt soha se fogadná el. De a végeredmény – elotársak – milyen lehet? Nem lehet-e kedvező?” FICEK, Isabelle: *Le virage manqué de la politique du général de Gaulle à l'Est à la lumière de sa visite en Pologne du 6 au 12 septembre 1967*, Relations Internationales, N° 106, été, 2001. 265.

⁴³ Vö. GARADNAI Zoltán: *Péter János külügyminiszter franciaországi útja. (A De Gaulle-i Európa-politika magyarországi értelmezései)*, Levéltári Közlemények, 74. évf., 2003/1-2. sz. 135-158.

12-13.) a németkérdés és az európai biztonság, az NDK elismerése, a vietnami háború, az ENSZ reformja és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése voltak a fő vitapontok, miközben a magyar lakosság az általános enyhülés megerősödése, és egy nagyobb mértékű nyugati nyitás vágya miatt örömmel fogadta a külügyminiszteri út bejelentését. Egy vezető NATO-országba tett diplomáciai látogatással a magyar kommunisták óvatosan folytatták a nyitási politikájukat.⁴⁴

Az enyhülés lehetőségének a kihasználása 1965 folyamán a magyar politika számára továbbra is elsőrendű feladatnak számított. Budapesten célként tűzték ki a nacionalizmus elleni harcot, amellyel lényegében a két világháború közötti magyar külpolitikával való szakítás demonstrálását, és a nemzetközi helyzetből fakadóan a kelet-európai mozgástér lehetséges bővítését akarták elérni. A francia kapcsolat újraértékelése is ebbe az általános politikai célba illeszkedett bele. A régiót egységben figyelő franciák szemszögéből egyrészt a magyar-osztrák kapcsolat, másrészt a magyar-román rivalizálás (a kisebbségek kérdése illetve az önállósulási törekvések valós tartalma és lehetősége) kérdései iránt növekedett meg a figyelem.⁴⁵ Franciaország és Magyarország gyakorlati együttműködése elsősorban a bilaterális kapcsolatok terén indult fejlődésnek.

A Quai d'Orsay Kelet-Európai Aligazgatóságán készített elemzés (1965. október 14.) a magyar Európa-politika lehetséges okaival és céljaival kapcsolatban az alábbi tényezők figyelembevételét emelte ki: 1. A gazdaság modernizációjának elősegítése a nyugati kapcsolatok fejlesztését teszi szükségessé, amely által nagyobb gazdasági függetlenség elérését szeretnék Kelet-Európában. Magyarország a semleges (és a szovjetekkel is jó viszonyt ápoló) Ausztriával kialakítandó problémamentes kapcsolatokkal a nyugati nyitási politika miatti szovjet gyanakvást akarja csökkenteni, és így a „Közép-Európa”, ill. a „*Duna Menti Európa*” gondolat hangsúlyozásával lényegében az NSZK-hoz fűződő gazdasági kapcsolatait akarja igazolni. 2. Az NDK elismerésének kérdéséhez való igen erős magyar kötődés, illetve a németkérdés egészéhez való pragmatikus és kevésbé érzelmmel telített hozzáállás mögött a szovjetekkel egyeztetett szereposztás húzódhat meg, és nem valós függetlenedést feltételeztek.⁴⁶

1966 folyamán a magyar vezetőknek a De Gaulle-i Európa-koncepcióra vonatkozó kijelentései, valamint a kelet-európai külügyminiszteri út addigi tapasztalatai alapján a francia diplomácia véleménye tovább finomodott. Párizsban Magyarországot szélesebb kelet-európai összefüggésbe helyezték, mint

⁴⁴ Klein Márton nyugalmazott diplomata visszaemlékezése szerint Péter János külügyminiszter Kádár János szóbeli felhatalmazása értelmében a saját belátása szerint cselekedhetett a tárgyaláson. A magyar vezető számára is meglepő sajtóvisszhang miatt a magyar külügyminiszter hazafelé menet bezárkózott a vonatfülkébe, és hosszan tépelődött azon, hogy a látogatás során tett kijelentései mennyire voltak helyénvalók. (Interjú Klein Mártonnal, 2010. február 10.).

⁴⁵ Áttételesen a francia enyhülési politika és De Gaulle Európa-koncepciója inspirálta az osztrák-magyar kapcsolatok alakulását, illetve a magyar vezetőknek a közép-európai együttműködésre vonatkozó külpolitikái megnyilvánulásait is, így a látogatás diplomáciai jelentősége óhatatlanul túlnőtt a két ország kapcsolatain.

⁴⁶ *Archives Nationales, Archives Générales* (AN AG), Présidence de la République (1965-1968). Hongrie. Dossier 177.

olyan államot, amely a többi szocialista országhoz hasonlóan keresi a történelmi és földrajzi identitását a kelet-nyugati enyhülés keretében. Az év folyamán Couve de Murville francia külügyminiszter Budapestre érkezett, Péter János franciaországi útjának hivatalos viszontlátogatásaként. A külügyminiszteri vizit fő következménye az volt, hogy Magyarország végérvényesen kikerült a politikai karanténból. A nyugati nyitási politika tekintetében a magyar szándékok több szempontból hasonlítottak a románokéihoz, de a magyarok sokkal óvatosabban folytatták nyitási politikájukat, a nacionalizmus újjáéledésének (annak szovjetellenes éle), illetve annak a rendszer stabilitására való veszélye miatt. Francia szemszögből nézve Magyarország egy sajátos köztes helyzetben volt, amelyben rendszerspecifikus jellegzetességei (1956 öröksége és a Kádár-rendszer konszolidációja), és geopolitikai helyzete (az ország köztes helye a germán és a szláv „világ” között), illetve ideológia tényezőik (a kommunista mozgalmon belüli mérsékelt magatartása) egyaránt meghatározóak voltak.⁴⁷

A francia külpolitika és a kelet-nyugati enyhülés változásai (1967-1968)

1967-1968 folyamán bekövetkezett konfliktusok fordulópontot eredményeztek a francia keleti nyitási politikában.⁴⁸ Az új kelet-nyugati közeledés korlátainak egyik legfontosabb jele az volt, hogy De Gaulle eredeti szándéka ellenére az NSZK keleti nyitási politikája a kezdeti időszakban nem volt eredményes. A NATO reformja és az integrációs kérdések következtében ugyanis a franciánémet kétoldalú kapcsolatok elhidegültek, ami kihatott a francia keleti nyitásra féltékenyen figyelő német külpolitikára, és Bonn sem *de jure* sem *de facto* nem kívánta elismerni az NDK-t. Ez a döntés megerősítette azokat a tapasztalatokat, amelyeket De Gaulle 1966-ban a Szovjetunióban, illetve 1967-ben Lengyelországban szerzett. Szovjet részről ugyanakkor 1968 elején egyértelművé tették azt, hogy készek Nyugat-Berlin kérdésében ismét a diplomáciai nyomásgyakorlás eszközéhez nyúlni. Így kívánták ugyanis figyelmeztetni Bonn-t a politikája változtatására, amiben a németekkel szemben korábban hagyományos szövetségesnek számító francia kormány véleménye és esetleges ellenlépései sem zavarták őket.⁴⁹ A franciák ugyanakkor továbbra is egy, a saját érdekeiknek megfelelő korlátozott multipoláris nemzetközi rendszert kívántak létrehozni, amelyben a francia-szovjet kapcsolatoknak különleges szerepet szán-

⁴⁷ Vö. GARADNAI Zoltán: *Couve de Murville francia külügyminiszter magyarországi tárgyalásai* (1966. július 28-30.), *Levéltári Közlemények*, 75. évf., 2004/2. sz. 75-92. Lényeges változást jelentett azonban Kádár János személyének megítélése. E tekintetben Párizsban Lengyelországot és Magyarországot együtt értékelték, és az összehasonlításban a magyar elsőtitkár megítélése kedvező irányba változott.

⁴⁸ BLED, Jean-Paul: *Le général de Gaulle et le triangle Paris-Bonn-Moscou*, IN: Sous la direction de Maurice Vaïsse: *De Gaulle et la Russie*. CNRS Editions, Paris, 199-204.

⁴⁹ AMAE SG-EM Vol. 33. (1968. január 4.), *Entretien entre Maurice Couve de Murville et Valérian Zorin*, ill. AMAE SG-EM Vol. 33. (1968. február 27.), *Entretien entre Maurice Couve de Murville et Willy Brandt*.

tak,⁵⁰ így számukra az 1967-től ismét elkezdődő szovjet-amerikai együttműködés is problémát jelentett.⁵¹ 1968 márciusában az amerikaiak - megkönnyítendő a kétoldalú párbeszéd kibontakozását - döntést hoztak az Észak-Vietnam területét érintő bombázások ideiglenes felfüggesztésére vonatkozóan.

1968 elején a francia Külügyminisztériumban a keleti nyitási politika eredményességét illetően már az volt az álláspont, hogy a kelet-európai államok közül a jugoszlávok és a románok értékelték meg leginkább a De Gaulle-i „*détente-entente-cooperation*” üzenetét. Ezen államok ugyanis hajlandóak voltak arra is, hogy nem alkalmazkodva a szigorú szovjet német-politikához, kapcsolataikat Nyugat-Németország irányába rugalmasabban alakítsák, és önállóan is keresték a kétoldalú kapcsolatépítés lehetőségeit a nyugati országokkal. Ezzel párhuzamosan a franciák helyzetértékelése szerint a kelet-közép-európai kisállamok érdekei 1968 elejére már lényegesen eltértek egymástól. Magyarország helyzetét Párizs továbbra is úgy értékelte, hogy az ország az északi csoport (Lengyelország, Csehszlovákia, NDK) és a déli csoport (Románia, Bulgária, Jugoszlávia) között egyfajta köztes szerepet játszott. A franciák értékelése szerint 1968-ban már a nemzeti kérdés képezte a kelet-európai anomáliák központi elemét, amelyhez a magyar és a lengyel 1956-os nemzeti mozgalmak adták meg az alapot, és a francia külügyi elemzések közép-pontjába is a lengyel és a magyar belső változásokra vonatkozó elemzések kerültek. Lengyelország külpolitikája 1964-től – Brezsnyev hatalomra jutásától kezdve – fokozatosan visszalépett, és egyre egyértelműbben a szovjet külpolitikai irányvonalat tette a magáévá, miközben Gomulka elsőtitkár fokozatosan visszavonta az 1956-os események hatására bevezetett belpolitikai reformokat is. A lengyel rendszer fokozatos megmerevedését mutatta a csehszlovákiai tavasszal szembeni határozott és túlbuzgó varsói ellenszenv. Ebben a helyzetben Párizsban érdeklődéssel kísérték azt, ami Csehszlovákiában és Magyarországon a politikai és gazdasági reformok tekintetében 1967-1968 folyamán történt, miközben az önálló külpolitikai utat kereső román diplomácia elismertsége – a rendszer nacionalista-sovinizista vonásainak ismerete ellenére – szintén egyre növekedett.

A francia diplomácia nagyon sokáig azt remélte, hogy Kelet-Közép-Európában Lengyelország betölti a „*történelmi hivatását*” és Varsó a franciákkal együttműködve a kelet-nyugati együttműködés egyik meghatározó szereplőjévé válik. Ennek az elképzelésnek az illuzórikus volta De Gaulle 1967-es sikertelen útjával egyértelművé vált.⁵² Párizsban is szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy a hagyományos barátnak számító, de kommunista vezetés alatt élő Lengyelország külpolitikája – a lakosság őszinte francia szimpátiája ellenére – a szoros lengyel-szovjet külpolitikai együttműködés elvére épül.

Összességében 1967-ben Franciaország és a kelet-közép-európai államok közötti kapcsolatok elsősorban a gazdasági és kereskedelmi együttműködés

⁵⁰ CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène: *La Russie dans la géopolitique de Charles de Gaulle*, IN: *Sous la direction de Maurice Vaïsse: De Gaulle et la Russie*, CNRS Editions, Paris, 273-279.

⁵¹ SOUTOU (2001): 469.

⁵² VASSILIEVA (2006): 205-211.

szintjén fejlődött, amit jól mutat, hogy Franciaországba Kelet-Európából 19 hivatalos út realizálódott, míg francia részről 15 hivatalos utat tettek a térség országaiba.⁵³ A francia keleti nyitási politika azonban elérkezett a végpontjához, hiszen a szovjetek reakcióiból már egyértelművé váltak a De Gaulle-i „*détente-entente-coopération*” politika határai. Ezt francia részről - mivel De Gaulle hitt az emberi cselekvés erejében - a francia elnöknek a kelet-közép-európai kisállamokba tett hivatalos útjaival próbálták ismét mozgásba lendíteni. Románia és a sajátos helyzetben lévő Jugoszlávia tett továbbra is konkrét lépéseket (túllépve a bilaterális kapcsolatok viszonylagos biztonságán) a kelet-nyugati enyhülés fő problémájának számító németkérdés rendezése irányába.

1967-re Párizs számára egyértelművé vált, hogy a kelet-nyugati „*détente-entente-coopération*” politika központi kérdését a németkérdéshez való viszony jelenteti. Ez ugyanis egyszerre foglalta magában a kelet-nyugati kapcsolati háló újbóli kibontását, és az NSZK-nak ebbe a kapcsolati rendszerbe való integrálását.⁵⁴ A többi szocialista országhoz viszonyítva 1965-1966 folyamán Magyarország mutatott komolyan tűnő érdeklődést a De Gaulle-i Európa-koncepció, és az abban központi helyet elfoglaló német problematika iránt. Francia részről azonban 1967-ben „*csalódtak*” a magyar politikában és megállapították, hogy a magyar kommunisták továbbra is elsősorban a belpolitikai stabilitás fenntartására törekedtek, bár a nemzetközi színtéren a konfliktus keresése helyett továbbra is az enyhülés folytatódását kívánták. 1967-ben a németkérdés a magyarok számára is aktuális politikai ügyvé lett, de Magyarország a többi szocialista ország (elsősorban a hirtelen főszerelplővé váló NDK és Lengyelország) politikájához alkalmazkodott. Az 1966-os évhez képest keleti részről visszalépés történt, és ebben a németek aktivizálódása, a románok váratlan diplomáciai manővere az NSZK elismerésére vonatkozóan, a közel-keleti háború, illetve De Gaulle lengyelországi útjának sikertelensége (1967. szeptember 6-12.) egyaránt szerepet játszottak.⁵⁵

A magyar-francia kapcsolatok vonatkozásában a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kerültek a figyelem középpontjába. Az év folyamán Roland Nungesser, a francia kormány pénzügyi és gazdasági ügyekkel foglalkozó államtitkára érkezett Magyarországra (1967. május 27-28.), amelyet Bíró József külkereskedelmi miniszter viszontlátogatása követett (1967. október 16-20.). A tárgyalásokon a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi, illetve a magyar gazdasági irányítási reform bevezetése körüli kérdések kerültek megvitatásra. Francia értékelés szerint a magyarok nagy figyelmet szenteltek a gazdasági reform sikerének. Figyelmüket nem kerülte el az sem, hogy Budapest számára a nyugati országokkal kialakítandó gazdasági kapcsolatok kiemelt jelentőségűnek számítottak. Magyarország komoly költségvetési egyensúlyi problémákkal küszködött, amelynek megoldását Budapesten a kétoldalú kereskedelmi kap-

⁵³ VAÏSSE (1998): 436.

⁵⁴ CADN Série B. Moscou Carton 417. Problèmes du monde communiste. Rapports de l'URSS avec la Chine et les pays d'Europe Orientale.

⁵⁵ FICEK (2001): 244-266.

csolatok fejlesztésében látták.⁵⁶ Franciaország külkereskedelmi forgalmában azonban Magyarország a nagyon szerény 50. helyet foglalta el, miközben a magyar importból csak alig 2%-kal részesedtek, vagyis a franciák Magyarországon a térségben egyébként is pozícióelőnyben lévő NSZK-val szemben szinte teljesen periférikus helyzetben voltak, ami a kétoldalú kapcsolatok egyoldalúságát eredményezte. A gazdasági kapcsolatok fejlődését nehezítette az is, hogy Magyarország - Lengyelországhoz és Romániához viszonyítva - nem rendelkezett olyan természeti kincsekkel, amelyek a francia gazdaság számára szükségesek lettek volna. Ezen a helyzeten csak az 1966-os kereskedelmi szerződés változtatott, amelynek alapján a francia nagyvállalatok és a magyar vállalatok között együttműködés kezdett kibontakozni. A francia import kétharmadát azonban a magyar élőállat (marha és sertés) és hús jelentette, miközben a magyar ipari termékeket Franciaországban nem, vagy csak alig ismerték, így a franciák ez irányú engedményei ellenére az országba irányuló magyar export jelentős részét továbbra is a mezőgazdasági termékek tették ki. A közös erőfeszítéseknek köszönhetően 1966 végére kereskedelmi egyensúly alakult ki. A magyar gazdaság fejlesztése ugyanakkor egyre nagyobb mértékű hitelfelvételt igényelt, amelyben Franciaország számára is új lehetőségek nyíltak.⁵⁷

Fock Jenő miniszterelnök Franciaországi útja (1968. március 25-30.)

A francia köztársasági elnök a magyar minisztertanács elnökét 1968. március 29-én fogadta.⁵⁸ De Gaulle a két ország történelmi múltjára utalt és elmondta, hogy a francia nép mindig nagy megbecsüléssel tekintett a magyarokra. Kifejtette továbbá, hogy az I. világháború utáni trianoni szerződés megkötésénél túlzottan keményen bántak a magyarokkal, ezt az Osztrák-Magyar Monarchiával fennálló ellenséges viszonyral és a Franciaországban meglévő szláv befolyással magyarázta. Fock Jenő kritizálta a két világháború közötti francia külpolitikát, és a magyar-francia kapcsolatok politikai jelentőségére hívta fel a figyelmet. A magyar miniszterelnök kifejtette, hogy a nagy nemzetközi kérdésekben (vietnami háború, Közel-Kelet) megegyezett a két ország álláspontja, melyekről nem is akart beszélni, viszont az „európai Európa” fogalom tisztázására - mivel ebben a magyarok értelmezése eltért a francia felfogástól - részletesen kitért, és világossá tette a magyar-német gazdasági kapcsolatok fontosságát. Ezek ellentmondásban voltak a politikai kapcsolatok fejletlen szintjével, és - magyar részről immár sokadszorra - a francia-magyar gazdasági kapcsolatok fejlesztésének politikai jelentőségét hangsúlyozta.

De Gaulle megértette a magyarok németek iránti érzelmeit, de a szoros francia-német kapcsolatok kiépítését a német veszély elmúltával és azzal magyarázta, hogy éppen annak esetleges újraéledése elkerülése érdekében kezdtek kiépíteni.

⁵⁶ CADN Budapest. Carton 102. N° 420/Eu. Télégramme.

⁵⁷ CADN Budapest, Carton 114. Note. Relations économiques avec la Hongrie.

⁵⁸ AMAE SG-EM. Vol. 33. (1968. március 29.) Entretien du General de Gaulle et de M. Fock. 231-237.

Fock Jenő De Gaulle elnöknek a romániai útjára tett utalása kapcsán visszatért a Trianonra vonatkozó francia felvetésekre és kijelentette, hogy ha a romániai és a magyarországi utazás között hosszú idő telne el, a nemzetközi sajtó minden bizonnyal a feszült magyar-román kapcsolatok összefüggéseibe helyezné azt, amelyet nem tartott helyesnek.⁵⁹ Ennek a felvetésnek a jogosságát De Gaulle is elismerte, és hangsúlyozta, hogy a francia kormány nagyra értékelte, hogy Magyarországon soha nem zárták be a Francia Intézetet. Georges Pompidou miniszterelnökkel a magyar fél a kétoldalú politikai és gazdasági kapcsolatokra vonatkozó kérdéseket tárgyalta meg, és a magyar gazdasági reformok lehetőségeit, illetve a kétoldalú együttműködés fejlesztésének elvi kereteit vitatták meg.⁶⁰ Péter János és Maurice Couve de Murville külügyminiszterek beszélgetésének vezérfonala az európai biztonság, vietnami háború, a fegyverzetkorlátozás, és a németkérdés voltak.⁶¹ A francia-keletnémet kereskedelmi együttműködésre vonatkozóan Couve de Murville továbbra is elutasító választ adott, és hangoztatta, hogy előbb a két Németországnak kellene közelednie egymáshoz.⁶²

A látogatást mindkét fél sikeresnek ítélte. Francia részről kiemelték, hogy a németkérdés megoldásának alternatívájára nézve lényegében a magyar felfogás nem változott 1966-hoz képest. Az európai biztonság témaköre iránt erős magyar érdeklődést érzekeltek, viszont érezték azt is, hogy mindezt a magyar diplomácia nem szeretné a nyilvánosság előtt túlhangsúlyozni, vagyis semmilyen további önálló magyar kezdeményezést nem feltételeztek.⁶³ A francia diplomácia figyelmét ugyanakkor nem kerülte el Fock Jenő megkönnyebbülése és megelégedése, amit azért érzett, hogy az 1956-os forradalommal kapcsolatos kérdések a tárgyalások során nem kerültek szóba.⁶⁴ A Fock út egyik legfontosabb közvetlen következménye azonban az volt, hogy Párizsban a magyarországi politikai történéseket már egyre inkább a csehszlovákiai események tükrében elemezték,⁶⁵ és a Kádár-rendszer nemzetközi konszolidációját 1968-ra teljesnek ítélték. Emellett úgy látták, hogy Magyarország elsősorban csak az európai politikában kíván nagyobb mozgásteret önmaga számára. Párizsban a magyar külpolitika tevékenységét elsősorban a németkérdéshez való viszony összefüggéseiben vizsgálták, amelyben szoros és nem véletlen azonosságot láttak a szovjet irányvonallal, és egyértelművé vált számukra az is, hogy Magyarország érdemi diplomáciai aktivitást továbbra sem fog felmutatni.

⁵⁹ Magyar Országos Levéltár (MOL) -XIX-J-1-j-Franciaország-45-1-00745/35/1968. 36. d.

⁶⁰ MOL-XIX-J-1-j-Franciaország-45-1-00745/7/1968. 36. d.

⁶¹ AMAE Europe Hongrie. Dossier 204. Télégramme. Circulaire N° 97.

⁶² MOL-XIX-J-1-j-Franciaország-45-1-00745/42/1968. 36. d.

⁶³ AMAE Europe Hongrie. Dossier 204. Télégramme N°97.

⁶⁴ „Az országa számára ez a látogatás (az első magas szintű egy nyugati országba) a nemzetközi közvélemény előtti rehabilitációt jelentette.”

⁶⁵ AMAE Europe Hongrie. Dossier 204. Note. Visite à Paris de M. Jenő Fock, le 2 avril 1968. „A gondjaik és a céljaik ugyan eléggé közel állnak Dubček-hez és annak barátaihoz, de az 1956-os események emléke, a szovjet csapatok jelenléte, a túl korai demokratizálás kockázatának elkerülése, a romló viszony Romániával, Moszkva oldalára állítja őket, és mindezek behatárolják a magyar politikát, amelyeket azonban Prágában Novotny eltávolítása után nem ismernek.”

A csehszlovákiai válság következményei a francia keleti nyitási politikára

Az 1968-as csehszlovákiai események bebizonyították azt is, hogy a Szovjetunió milyen csekély mozgási lehetőséget ad az érdekszférájába tartozó kelet-európai államoknak.⁶⁶ De Gaulle számára az 1968-as csehszlovákiai intervenció volt az a pont, amely kijelölte a keleti nyitási politikának a határát.⁶⁷ A prágai tavaszt és annak leverését a francia külpolitika sajátosan ítélte meg. De Gaulle az *"Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa"* elve alapján ebben az eseményben az Európa-koncepciójának sikerességét látta, mivel véleménye szerint csak átmeneti zavart okozott.⁶⁸ A kortársak és az utókor értékelése szerint azonban az intervenció lényegében a De Gaulle-i koncepció kudarcát jelentette, hiszen annak következményeként ismét a blokkok Európája erősödött meg, és a Szovjetunió, illetve az Egyesült Államok számára az 1967-es közel-keleti válság után újabb alkalmat teremtett arra, hogy az európai egyensúly fenntartására törekedjenek.

A francia diplomácia 1967-ben eljutott a keleti nyitási politika határáig, és az 1968-as év eseményei lényegében csak nyílttá és egyértelművé tették e határokat. A francia politika a nemzetközi tényezőktől *"függetlenül"* is veszített a lendületéből. Ezzel párhuzamosan a párizsi diplomáciát a nyugati szövetségi rendszer keretein belül végbement változások is befolyásolták, és a képzeletbeli mérleg nyelve ismét Nyugat felé billent vissza. A Brezsnyev-doktrína (1968. november 12.) bejelentése nyilvánvalóvá tette, hogy a Szovjetunió nem engedi meg a szocialista tábor egységének további lazulását. A kínaiakkal történt szakítás után a csehszlovákiai válság egy újabb presztízsveszteséget jelentett, amelyből a szovjet diplomácia ismételten *"a kemény kéz politikájának"* bevezetésével kívánta a kiutat megtalálni. Az események hátterében természetesen a francia diplomácia is számot vetett a lehetőségekkel, és egy követi konferenciát tartottak, ahol Michel Debré külügyminiszter tartott helyzetértékelést.⁶⁹ Magyar szemszögből nézve az eseményeket, Raymond Gastambide budapesti nagykövet helyzetértékelését kell kiemelni.⁷⁰

⁶⁶ BOZO (1996): 213-220.

⁶⁷ VAÏSSE (1998): 443-451.

⁶⁸ SOUTOU (2001): 486.

⁶⁹ CADN Moscou-Série B. Carton 666. Réunion d'Ambassadeurs. Présidée par le Ministre le 28 novembre 1968. *"A csehszlovákiai intervenció egyértelműen komoly gondot jelent a diplomáciánk számára, mivel lefékelt az enyhülési politikánkat, legalábbis abban az értelmezésben, ahogy azt megvalósítani kívántuk. Ha az enyhülés amerikai módra, amely a blokkok egyensúlyára épül, illetve ha az enyhülés orosz módra, amely a párbeszédet kelet és nyugat között moszkvai monopóliumnak tekinti, megmarad, akkor az a détente, amelyet elképzelünk hatással lehet a szocialista országokra és megteremtheti a közvetlen párbeszéd lehetőségét Kelet-Európa és Nyugat-Európa nemzetei között."*

⁷⁰ Uo. *"Kádár kezdetben szimpátiával viselkedett a csehszlovákok iránt, majd ez a szimpátia csökkenni kezdett, amikor az események szovjetellenes élt vettek, de a lehető legkisebb mértékben támogatta a katonai beavatkozást. A magyarokat jelenleg leginkább az foglalkoztatja, hogy elfelejtessék az intervenció rossz emlékét, és folytathassák az óvatos reformok útját. Szeretnék a lehető leggyorsabban újra felvenni a politikai kapcsolatokat Franciaországgal, és a gazdasági területen az NSZK-val szemben minket előnyben részesíteni, mivel azok jelenléte súlyos teherként nehezedik rájuk."*

Összességében 1963-1968 között Franciaország és a keleti blokk államai között fokozatos és ellentmondásoktól sem mentes közeledés valósult meg, amelynek keretében előbb-utóbb az összes ország sajátosságai megmutatkoztak, és a kezdeti egységes kép a hatvanas évek végére lényegesen árnyaltabbá vált. Ez egyrészt következett azokból a történelmi hagyományokból, amelyekre Franciaországban nagy figyelmet fordítottak, másrészt az adott nemzetközi helyzethez való alkalmazkodás képességéből. 1963-tól a diplomácia klasszikus területei, vagyis a bilaterális kapcsolatok egyre nagyobb szerepet kaptak, így elhárult az akadály ezen országok előtt abban a vonatkozásban, hogy a nyugati kapcsolataikat kibontakoztassák. A Kádár-rendszer nyugati elfogadtatása oldaláról nézve a „*francia kapcsolat*” kiemelt politikai és propagandisztikus jelentőségűnek számított. Magyar szemszögből nézve az 1968-as év nemcsak szimbolikus értelemben jelentette egy korszak végét a kétoldalú kapcsolatok történetében, hanem a magyar külpolitika 1945 utáni történetének is egy szakaszát zárta le. Magyarország számára 1963-1968 között teremtdődött meg a nemzetközi elszigeteltségből való kitörés lehetősége, amelyben a Franciaországgal kialakult együttműködés adta meg az egyik - de igen fontos - kivezető utat.

